

Norsk språknemnd frå sigerviss skiping til rettvist nederlag

Ajn 8. 16

Framlegget frå riksstyret 17. mars 1950 um ei Norsk Språknemnd gjorde at målstriden kvesste seg til. Proposisjonen til Stortinget vart framlagd av kyrkje- og undervisningsminister Lars Moen frå Dovre.

Fridtjov Sørbø, den gong 24 år gammal og sambygding med riksråden, hev fortalt at det kjendest som eit vonbrot at framlegget kom frå ein gudbrandsdøl, som hadde site under lærestolen til Olav Aukrust og sjølv nytta ein fin nynorsk. Sørbø hadde all vyrnad for kulturpersonlegdomen Lars Moen, som sat på Stortinget frå 1928.

Men han visste samstundes at Moen alt i 1934 hadde tala i tinget um at «stridbukkane» ikkje måtte koma med i rettskrivingsnemndi. Framlegget um Norsk Språknemnd var eit steg vidare på den same vegen: Vilkåret for medlemsskap var at ein bøygde seg for det samnorske fyremålet.

Då Sørbø hadde lese proposisjonen til endes, stod det klårt for honom: Nynorsk mål er inne i ein lagnadstime. Her lyt det mælast imot, her må det lysast til strid! Dei two skriftene «Målakademiet eller avnorskingsnemnd?» og «Nasjonal målreising eller politisk målblanding?» var ein lekk i denne kampen.

Sørbø lydde etter hjå formannen i kyrkje- og skulenemndi på Stortinget, lagtingspresident Jakob Lothe, um kva tid dei rekna med at saki kom upp til avgjerd. Lothe svara at nemndi vilde byrja med arbeidet sitt i haustseta. Det var betre di snøggare motleggi vart prenta.

På landsmøtet i Noregs Mållag i Ålesund 7.-8. juli 1950 rette Fridtjov Sørbø eit hardt åtak på framlegget til Norsk Språknemnd. Dr. Ingeborg Hoff, Hallvard Framnes og andre stod på same lina. Sørbø fekk fleirtal for ei fråsregn til Stortinget med uppmoding um å drygja med avgjerd.

Talen på landsmøtet vart sidan auka og umvølt til ei utgreiding med tittelen «Målakademiet eller avnorskingsnemnd?» som 1950/51 vart prenta yver fleire nummer av målbladet «Austland» på Hamar.

Fridtjov Sørbø

I åri kring 1950 skreiv Fridtjov Sørbø fleire utgreidinger mot den offisielle samnorsk-politikken - i Austland, Samtiden og Morgenbladet. Sume av desse innleggi vart sidan utgjevne som eigne skrifter, millom andre «Målakademiet eller avnorskingsnemnd?» (1951) og «Nasjonal målreising eller politisk målblanding?» (1951 og 1952). Vestmannen prentar i dag upp att skriften om målakademiet.

Seinare kom utgreidinger i ei serskild skrift som tidleg på vinteren 1951 vart send til alle nynorske tingmenn.

Det lyddest stendig at saki snart kom upp i Stortinget. Likevel drygde det heile til joletider 1951. Men då vart det eit hastverk utan like!

Kyrkje- og skulenemndi la fram si tilråding for tinget 24. november 1951. Ho vart prenta 10. desember. Presidentskapet sette saki på dagsordenen allereide 13. same månad. Dette var på kanten av reglementet for arbeidsmåten i Stortinget: Ei tilråding skal vera tilgjengeleg i minst 48 timer innan saki kjem upp til debatt.

Høgreføraren John Lyng gjorde framlegg um at dei venta med saki eit par vekor. Han tala m.a. um «den helt ekstraordinære berammelse av stortingsmøtet i dag». Tinget vraka fram-

legget frå Lyng, men ordføraren for mindretallet i kyrkjenemndi, Christie (h), påtala seinare i sterke ordelag det sereigne hastverket.

Bladet «Austland» hadde hausten 1951 sett opp teksten til ei ny avhandling av Sørbø med tittelen «Nasjonal målreising eller politisk målblanding?» Det var tanken at ho skulde bytast på fleire nummer av bladet. No måtte heile satsen leggjast i maskinen og skrifti prentast på dagen. Ein del av upplaget vart sendt som ekspressgods frå Hamar til Oslo 12. desember. Det var på hangande håret at utgreidingeri nådde fram til debatten byrja i Stortinget 13.

Det frie ordskiftet hadde magre kår den tidbolken riksstyret sat med absolutt fleirtal i Stortinget.

Sidan kom utgreidingeri etter kvart i «Austland» og til sist i ei serskild utgåve som vart kosta av Henrik Krohns legat og Vestlandske Mållag. Eit samandrag stod som kronikk i bladet «Norweg» sumaren 1982.

Debatten i Stortinget 13. og 14. desember 1951 viste at mang ein tingmann hadde studera skriftene åt Sørbø og dr. Hoff sitt votum i plannemndi. Men samnorsken sat enno trygt i tankelivet hjå storfolket på tinget. Vinstre-mennene Lothe og Røiseland var serskilt doktrinære, og veteranane Lavik og Svarstad frå Kristeleg Folkeparti øgna ikkje den minste fære ved framlegget til ei fast språknemnd. Langlo (v) og Bondevik (krf) hadde fagleg kunnskap og var meir kritiske.

Ordføraren for saki i kyrkjenemndi, Kristian Langlo, vedgjekk at han lenge var skeptisk til fyremålsparagrafen um samling på norsk folke-måls grunn. Han visste ikkje kor mange han hadde rádspurt um ei onnor og betre formulering. Talaren understreka at det må takast umsyn til at skriftmålet spelar ei større rolle enn fyrr. Nemndi skal ikkje driva ei mekanisk tilnærming, alt skal gjerast «på grunnlag av granskning i kvart einskilt spørsmål som kan koma opp». Langlo sitera fråsregn åt Knud Knudsen um at han vilde nå fram til eitt skriftmål ved å gå ut frå norsk-dansken og «ikke ligefrem af Folkesproget». Talaren hadde vel lagt merke til at departementet kom därleg ifrå si røyklegging av dette emnet i proposisjonen.

Ketil Skogen (v) var i røyndi ordførar for den gode målmannsflokken i tinget. Han tok serleg upp kritikken yver vilkåret for medlemsskap i språknemndi og fären for at fagfolk kunde taka politiske og ikkje saklege, vitskaplege umsyn. Skogen vona at dei var rakrygga, og han slutta med desse ordi: «I tillit til dette er det at eg røys-

Til side 16

Fridtjov Sørbø:

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

(Etter utgreiding på landsmøtet i Noregs Mållag 1950)

I.

Då Ivar Aasen i 1850-åri sette upp ei normalform åt dei norske målføri, so nasjonalmålet etter kom i skriftleg bruk, opna han for ei frigjering som styrkte heimekjensla og trui på seg sjølv hjå bygdefolket og gav vokster-vilkår til rike åndsevnor.

Den nynorske reisingi hadde nok komme utan Aasen; ho brøyte seg veg med naturleg styrke og fylte eit åndeleg tomrom. Men det er ikkje truleg at ho hadde fenge same framgang utan honom.

Ivar Aasen visste v l at målføri et t  gamalnorsk, og betre enn andre kjende han samanhengen millom bygdem li. Difor kunde han fr  fra fyrste stund staka ut leidi.

Aasen s g einskapen i målføri, grunndrag i dei hadde sams, og han åtte eit våke auga for dei beste formene som ulike landsluter kunde samla seg um. Dette vart ofte dei meir historiske, dei som låg nærast den gamle skrifttradisjonen.

II.

Difor er det so ulukkeleg at framlegget til fyrem lsparagraf  t Norsk Spr knemind einsynt talar um at nemndi skal fremja tilnærming millom dei two skriftmåli «på norsk folkemåls grunn». Mangt kan segjast vera folken l.

D  Ivar Aasen reiste upp att m f ri, «folkemålet», til skriftmål, nytt  han berre byggjefang som kunde halda riksm let i hop. Det lyt alle gjera, som vil driva nasjonal målreising. Elles vert alt rot og inkjevetta.

Fyrem lsparagrafen gjev ikkje trygd for at det berre vert teke upp or folkemålet/talemålet tilfang som verkeleg er norsk og samstundes h ver inn i nynorsken.

At det kjem til   vera lagt ymist i ordi «på norsk folkemåls grunn», skal nok syna seg. I proposisjonen (St. prp. nr. 1/1950, Tillegg nr. 3, Kyrkje- og Undervisningsdepartementet) segjer departementet med reine ord at det er kl r over f ren ved denne formuleringen. Likevel gjer det inkje for   b ta på dette og hindra utgliding.

Det kan vera skilde meininger um kva som l yner seg bak desse «dunkle

ords folderike toga». I ei stor nasjonal sak skulde det ikkje vera so.

Departementet segjer at det skynar ikkje kvifor «sume av dei menn som sjølve har vori med   arbeide på dette grunnlaget f r, no finn det så reint ubrukeleg for det vidare arbeidet».

Nei, sjølvsagt gjer ingen det. Det er formuleringi me ikkje vil ha som ho er i proposisjonen.

I nynorsk er norsk mål etterreist på folkem lsgrunnen. Me meiner difor at tiln rmingi må koma fr  bokmålet til nynorsk. Men dette f r bokm lsfolket stella med, gjenom dei beste diktarane og m ldyrkarane sine.   riva nynorsken sunder, so han skal h va inn i det norsk-danske m lsystemet, er ikkje tilnærming eller samling på folkeleg norsk grunn.

III.

Ordet folkemål er for uklårt og upresist i fyremålsparagrafen  t eit akademi. Det kunde brukast med meinung for hundrad år sidan. D  stod m f ri, det målet folket tala, i sterkt motsetnad til dansk skriftmål. Den gongen hadde ordet eit sakleg og r ynleg innh ld: Norsk mål slik det levde på folketunga kring i bygdene, ulikt framandm let i skule, kyrkje og riks-styring.

Etter at folkemålet fekk att si skriftlege form i nynorsk,  rer nemningi helst tanken i den leid at skriftmålet skal retta seg meir l jodleg etter talen - og d  helst dei mest nedslitne m f ri, serleg strandm li austp . Det tyder i so fall at nynorsken må byggja på eit n tt grunnlag, ikkje det han hev vore tufta på sidan Aasen sine dagar.

  segja berre norsk folkemål er soleis inkje nok. Med det gjev ein fritt slag  t deim som vil  ydeleggja det nynorske skriftmålet. Både  st og ben t.d. er ekte og rotorske former i sume bygdemål, framvaksne på naturleg måte fr  gamalnorsk. Ja, endå reine, innførde, danske former finst det n gdi av i mange m f re. Men det er likevel klårt at desse two formtypane ikkje kan sleppa inn i nynorsk skriftmål.

Ein lyt halda seg til grunndrag i det norske målet, velja dei likaste formene som fell inn i eit system med samanh ng, konsekvens og nasjonal serh tt.

Gjer me ikkje det, kjem alt på rek, og norsk-dansken f r ein lett siger.

Eg tenkjer det er so det kjem til   ganga med norsk mål i den nye samrettingssnemndi, um ho ikkje f r andre og klårare fyresegner   arbeida etter. Ho kan sjå burt fr  det som er  lment norsk og på den måten brjota nynorsken ned innanfrå. Likevel kan nemndi verja seg med at ho berre hev fylgt p bodet i fyremålsparagrafen um «tilnærming mellom dei to skriftm la på norsk folkemåls grunn»!

Knut Liestøl skreiv nyst at «på ei rekkje v ktige og aktuelle punkt vil det ikkje vera nokon tvil om kva er folkemål og kva kan f ra til språkleg samling». Nei, det kan so vera, um ein skal leggja til grunn det som Halvdan Koht skreiv i stykket um «Ivar Aasen og det norske folkem le»:

«Men det fans likevel mykje godt norsk mål i sjølve byen. På mange kantar av landet fans det overgang mellom det sermerkt norske og det som elles var dansk eller svensk... Enda hørte alt dette med til det norske folkem le... Såleis har vi etter kvart vunni eit vidare syn på kva er norsk folkemål enn det Ivar Aasen hadde. Arbeidarregjeringa som følgde etter bonderegjeringa har sett sine merke i m ltanken  g.» (Arbeiderbladet 22.7.1950.)

Det er vel rett at Ivar Aasen tok i miss når det galde einskilde detaljar i sume austnorske m f re. «Me gjera alle feil», skreiv han ein gong. Men enno hev me ikkje sett at Aasen på noko avgj rande punkt skulde ha teke andre former til m lsystemet sitt enn deim han valde.

Skal den nye kunnskapen  ra til at ein ikkje lenger tek umsyn til systemet i det norske m lf reriket og leitar fram dei beste nasjonale samformene, men l t alt ganga på slump, d  vert det ikkje mykje att av nynorsk skriftmål. Alt vert rot som fyre Ivar Aasen si tid. Og me er ikkje lenger komne.

Eller det er sovore dei skal leggja til grunn, som Hans Eidnes, formann i Noregs Mållag, skreiv i Nynorsk Vekeblad 1949: «Det er det norske folkemålet som lyder i kvar ei skulestove i

Til side 10

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

Frå side 9

bygdene våre og i byane med». Dette er mest som å lyda til Didrik Arup Seip. I ein artikkel «Norsk språk i dag» (By og Bygdelagsforbundet, hil-sen til Oslo by) talar han millom anna um formene jeg/eg, kommer/kjem, se/sjå, og segjer: «Alt er folkemål».

Når me ser korleis nemningi folke-mål vert tolka og nytta, då er det berr-synt at fyremålsparagrafen ikkje gjev nynorsk skriftmål den trygdi det røy-nleg treng.

IV.

Me som er unge i dag tykkjer ikkje at ein tener norsk mål med å vraka den skriftnorm fløgvitet Ivar Aasen sette upp etter grannvåre etterrøknader i uli-ke målføre.

Sjølv austlending bøygjer eg meg gladeleg for t.d. vestnorske former, når desse fell laglegast inn i eit sams målsystem og høver best for alle målføre under eitt.

Det er på den vegan ein reiser upp att eit riksmål. Inkje med å sanka ihop og byggja på tilfellelege former kring i bygdene.

Um det so gjeld ord som vert lite nytta eller ikkje lenger finst i daglegta-len, må dei takast upp i nynorsk når det trengst. Då fær me heile ordskatten inn att i taalemålet. Og me når ein gong det norske idealet.

Det segjer seg sjølv at skriftmålet ik-kje kan taka berre ljodlege umsyn. Skriftformi femner vidare og hev fleire funksjonar enn talen. Fyremålspa-grafen trygdar difor ikkje at det vert teke rimeleg umsyn til skriftmålet i seg sjølv, til litteraturen og den nedervde tradisjonen.

Det nasjonale gjenombrotet i kunst og litteratur midt på 1800-talet skapte òg ei nytid for taalemålet. Ei fonetisk rettskrivingsrørsle sylgde attpå i same faret. Men i våre dagar er vyrdnaden for skriftmålet aukande. Svenske fag-folk syner framme andre klare døme på det. Nordmenn luntar nok snart etter. Og då var det godt um retningsli-none for målakademiet ikkje var fast-læste på ein so einsynt måte.

Det er upplyst at ordleidagi um folkemåls grunn kom frå nynorsksida i plannemndi. Difor er det underleg å le-sa det ein nemndmann, Alf Hellevik, skrev i Syn og Segn 1945: «Nemnda som stelte med rettskrivinga 38 kunne ha spart seg mangt eit brigde og likevel nådd lenger i tilnærming mellom måla-

om ho hadde hatt større ans og vyrd-nad for skriftmålet.»

I same artikkel talar Hellevik um dei brigde som då vart gjorde i nynorsken. Han meiner at desse for det meste styrkte målsaki, men sannar at «dei uheldige følgjene etter kvart har vorti lettare å få auga på». Han legg so til: «Det må såleis koma ei attervingding, ikkje til Aasens skriftnormal, det ville vera ei lite realistisk tanke, men til dei prinsippa den byggjer på.»

Sant å segja tykkjest det meir enn vanskeleg å øygna eit aldri so lite ynske hjå plannemndi um å venda attende til dei prinsipp Aasen fylgde. Nemndi se-gjer berre «på norsk folkemåls grunn». Korkje meir eller mindre. Det er ingi attervingding til prinsippi å Ivar Aasen!

Den siste målbrigdenemndi braut i mangt nynorsken sunder utan at eit einaste norsk hovuddrag vart gjenom-ført fylgjerett i bokmålet. Nemndi or-saka seg med at ho vilde gjeva nynor-sken ein «breidare folkemålsgrunn»!

Det er visseleg tanken å halda fram med å forma nynorsk skrift mest etter nedslitne og utvatna målføre, serleg bymåli som hev for lite ålment norske drag. Byggjer me på deim, ber det beint ut i norsk-dansken. Difor er fyre-segnene åt målakademiet den største fåren nynorsken til dessar hev møtt.

V.

Riksstyret talar høgmælt um norsk folkemål og læst vera bergingsmann for målsaki. Då skader det inkje å min-nast at det største partiet aldri hev teke ei klår stode i målstriden.

Etter kvart som partiet voks ute i bygdene, alt sterkare år for år, tok det umsider målspursmålet opp til dryfting. Men leidarane hadde ikkje hug til å segja anten det eine eller det andre.

So hitta dei på ordet «folkemål» til samlingsmerke. Med det sa dei korkje norsk eller norsk-dansk. Og freden innan partiet var berga.

Dette politiske kompromissordet skal no setjast inn og forfuska målrei-singi. I Helsinghefte til Knut Liestøl kallar Arne Bergsgård folkemål eit slagord.

Då Ivar Aasen brukar nemningi norsk folkesprog, såg han fyre seg grunndragi og systemet i alle norske målføre. For riksstyret tyder folkemål helst «det arbeidende folks språk», som dei segjer. Med andre ord: Tale-målet åt folkefleirtalet i fabrikkstrøki rundt Oslofjorden.

P. A. Munch skreiv i 1848: Med den norske grammatikken åt Ivar Aasen skulde ein kunna venta «en Ophøielse af vort Folkesprog til Skriftsprog». Aasen var både sjåar og filolog. Og ein gåverik kunstnar. Difor kunde han gjera verk som varer.

I propositionen til Stortinget kryr det av namn på store og små målpoli-tikarar og filologar. Ivar Aasen er nemnd berre two-tri stader, og inkje si-tera ein einaste gong. Han kunde vel ha eit og anna å læra Stortinget! At synsmåtane åt Aasen ikkje vert tekne med, er sermerkt for dette dokumen-tet.

VI.

«Alt Ivar Aasen lempa på visse punkt sin nynorske skriftnormal etter det dansk-norske skriftmålet på har-tid», fortel departementet. Dette er berre ei halv sanning.

Ivar Aasen tok umsyn både til svensk og dansk skrifttradisjon, men einast når det høvde med norske mål-lover. Og det var ikkje vyrdnaden for grannemåli som låg attum, men tanken på det folket han vilde tena: Skrivemå-tten i landsmålet skulde ikkje skilja seg alt for mykje frå den ortografien folk var vane med.

Knud Knudsen er den store autorite-ten for departementet. Det heiter at han «klaga over at den andre flokken (Aasen-mennene) hadde for lite syn for verdet av fornorskingsarbeidet». Knud Knudsen gjorde nok ikkje berre det. Han ottast at nynorsk skulde sigra. Dét vilde han gjerne hindra.

«Det eneste råd som foreslår er det jeg så tidt har forordet, dette, at mot-standerne av «Landsmaalet» gir det en medbejler ved at ta sig av det dansk-norske, historiske målstræv», skreiv han i si fyremæling til boki «Hvem skal vinne?» Landsmålet var nylaga, «om målstræverne æn så meget skryter av denne sine henders gjerning». Frå dette skriftet hermer departementet mange andre ting. Men ikkje desse sett-ingane!

I 1850 skreiv Knud Knudsen at han ville nå fram til «vort nye Skriftsprog ved at udgaa fra det brugelige Fælles-sprog, ikke ligefrem fra Folke-sproget». Og endå høver Knudsen inn i folkemålsplanane åt det kongelege norske kyrkje- og undervisnings-departementet!

Det er i røyndi lina åt Knud Knudsen riksstyret ynskjer å velja for godt. De-

Til side 11

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

Frå side 10

partementet skulde heller leggja seg på hjarta ordi åt P. A. Munch: Trass i all «Ord- og Form-Ombytning» Knudsen driv, vert resultatet berre «et i Overfladen norvagiseret Dansk», og ikkje norsk i ånd og sanning. Set me krefte ne inn på denne lina, då gravlegg me samstundes den nasjonale måltanken.

VII.

Etter § 4 i framlegget er det eit vilkår for medlemsskap i akademiet at ein hev same målpolitiske syn som riksstyret og er viljig til å tvinga dei two skriftmåli ihop etter departementet si uppskrift.

Det var ille nok at departementet valde ei so einsidug plannemnd. Dr. Ingeborg Hoff segjer med rette at nemndi var utan konsekvente målfolk. Dei var med vilje haldne utanfor.

Men endå verre er det at riksstyret held fram i same leidi, når det gjeld valet av medlemer til akademiet. Det er meiningslaust å stengja ute folk som hev eit anna syn på målspursmålet enn riksråden. Same kor store fagkunnskapar dei hev um målet, eller kor rik givnad dei hev til å bruka det, utesengde vert dei.

At ei fast vitskapleg og litterær målnemnd her i landet skulde arbeida etter politiske retningslinor, det hadde til denne tid vore utenkjøleg.

Riksråden viser til stortingsvedtaki frå 29. mai 1934 og 25. juni 1937, der ordi um tilnærming på norsk folke- måls grunn er tekne med. Kva hev dét med denne saki å gjera? Den gong galdt det eit politisk målbrigde. No skulde me få ein sakunning institusjon.

Etter § 4 kan departementet vraka folk det er gjort framlegg um, i fall det meiner at dei ikkje hev rett målsyn. Og departementet kan sjølv velja ut medlemer og varamenn millom deim som er oppførde i framleggi. Ingen kan då venta at det kjem med andre enn retttruande!

Då kyrkjedepartementet i si tid gjorde framlegg til Stortinget um ei årleg løyving på 300 spesiedalar át Ivar Aasen til målgransking, vart det ikkje sett upp bindande fyleregnar. Grunnen var at «en saadan Indskrænkning efter Departementets Formening turde befrygtes at ville kunne have en hemmende Indflydelse paa hans Virksomhed».

I dag ottast ikkje departementet at det bundne mandatet kan få ein tilsva-

rande verknad på nemndi.

I éi leid er departementet redd at fyleregnene skal stengja einkvan ute. Når det gjeld dei mest sammorske. Dei som alt er i krithuset hjå riksstyret. Proposisjonen nemner s. 13: «Ein er merksam på faren (!) for at føresegna kan stengja ute representantar som i si målform går lenger i sammorsk lei enn noko av dei offisielle skriftmåla på det tidspunkt gjev høve til». Då er det ikkje måte på til umsut i departementet. Klårare kunde det ikkje berrleggja den røynlege planen med målnemndi.

Og desse medlemene kallar departementet representantar! Dei vert i røyndi talsmenn for ein språkpolitisk fiksjon, reidskap for ei teoretisk framtidsvon. Dette skal universiteti vera med på!

«Bokmål og nynorsk skal ha lik representasjon i nemnda», stend det i § 3. I merknadene slær departementet føtene undan heile paragrafen: Han skal «ikkje vera til hinder for at det blir nemnt opp folk som ikkje har teke standpunkt til noka av dei to målformene!» Det greider seg at institusjonane som gjer framlegget segjer ifrå um det mål vedkomande skal representera i nemndi!

Kva vert då att av lik representasjon? Det kan radt verta bokmåls- eller sammorskfolk alt ihop; menn som ikkje gjer det aller minste for å verja nynorsken.

Det kan ikkje godkjennast at landsmålet fær same medferd som i siste målbrigde. I mange ting avgjorde bokmålsfolk dei endelege formene i nynorsk!

Det me treng er eit **tvobyt** akademi, ei deild for kvart mål. Inkje skulde vera meir rimeleg enn at berre dei som sjølv brukar og kjenner seg heime i nynorsk, fastset rettskrivingi. Då fekk akademiet autoritet og arbeidsro. Det siste er ikkje minst viktig. Vil riksmaktene etter gjera vald mot landsmålet, då vert det strid som fyrr.

Departementet freistar å gjera det av med motmålet på ein heller lettvinnt måte. Me les s. 12: «Den tvil og dei motlegg planen er møtt med, er i sine hovudtendensar utslag av dei same synsmåtar, stemningar og kjensler som har gjort seg gjeldande i alt språkleg reformarbeid fram gjennom åra.»

Eg trudde sovore låg under nivået i ei kongeleg tilråding. Kritikken mot fyrste framlegg til målbrigdet i 1938 var då ikkje meir stemningar og kjens-

lor enn at han vart høyrd, og at riksstyret til sist gjorde mange rettingar i samsvar med motleggi.

I det generelle oversynet heiter det same stad: «Heller ikkje bør samarbeidet i språknemnda vera til hinder for arbeidet med å odla og dyrka kvart mål for seg og gjera det stendig betre og meir brukført på alle område.»

Dette høver ikkje serleg godt i lag med ordi åt riksråden i kringkastingi 17. februar i fjar, då han tala um oppgåvone åt målakademiet. Han sa: «Det er ikkje råd å dyrka språket slik dei gjer i andre land der dei har berre eitt språk å arbeide med.»

Kva skal ein leggja til grunn?

Når me eingong er eit målklovt folk med two jamstelte riksmaal, må desse kunna dyrkast likt med andre nasjonalmål.

«Ei fredeleg tevling mellom måla på dette området bør nemndi stø av beste evne, slik òg vedtekten § 2, pkt. 5 opnar høve til», heiter det i proposisjonen. Slær ein opp på dette stellet, ser ein at dét berre gjeld måldyrking «som tener hovudføremålet til nemndia». Då vert det inkje att av dette heller.

Um fagsekretærane i nemndi segjer departementet at dei skal tilsetjast for berre fem år um gongen. Desse tenestemenn må ikkje sitja so lenge at dei «går trøytt og stivnar til». Kan henda riksstyret tykkjer det er greidt å kunna kvitta seg med folk som vert for sjølvstendige.

Kvífor presse og kringkasting skal vera med i målnemndi og ikkje teatri, er uskynleg. Journalistane som lever i dagleg tidsnauk millom fjerrskrivar og rotasjonspresse skal ha sæte i nemndi, men ikkje skodespelarane som dyrkar ordet medvite i si kunst. Det verkar serleg urettvist mot nynorsk, som enno vantar ein landsgild talenormal. Her set me serskilde voner til Det Norske Teatret.

Departementet talar jamt og samt um folkemål. Likevel skriv det «vraka framlegg av grunnar som dei nemnde», «viser ein til fylgjande paragraf», «vera høve til seinare endrin gar», og «Som nemnt synest det stort sett rå semje om at det er trøng til ei slik fast språknemnd». Folkemålsproposisjonen hev mykje ufolkeleg, byråkratisk og unorsk ordleiding.

VIII.

Det hev med rette vorte sagt at framlegget frå plan-nemndi vitnar um hast-

Til side 12

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

Frå side 11

verk. Nemndi vart oppnemnd 31. mars 1949 og hadde tilrådingi si ferdig 1. juli same året. På den snaude tidi tyktest det uråd å gjera dei etterrøknader som trongst. Men for sume av medlemene var det vel meir um å gjera at saki kom upp i Stortinget fyre den nye valboken.

Dr. Ingeborg Hoff, som dissenterte i nemndi, kom med harde ord um arbeidsmåten: «Det er ikkje vitskapleg forvarleg å leggje fram framleggset fyrr ein har forma ut dei problem som melder seg i samband med det.»

Garm d.y.:

Vassdass

Me hører til dei som skumles bladi til dei ymse målideologiske fløyane, både Riksmålsforbundet og Språkleg Samling. Sistnemnde blekkja, som det heiter no, er eit hugnadsamt prent, sagt høvsk; det er spissorganet til Landslaget for Språkleg Samling. Siste utgåva er tydeleg merkt av ålement tvilsyn, og jamvel nummereringi syner seg i dubbel skapnad. Bladutgåva er både nr. 4/1989 og nr. 1/1990. Ei uvanleg serbragd, lyt me segja, som gjev grunnar til ettertanke.

Bladet løyner ikkje at Landslaget nyleg hev runda 30-års grensa; gamle flosklar vert som nye. Visseleg kjem det fram litt tvil um nemningi samnorsk bør skiftast ut med fellesnorsk, men samstundes finn me eit fromt ynskje um at 90-åri må verta «samnorskens tiår». Smør, sa kjerringi. Samnorskblekkja gjeng i ord imot måltek-nokratisk ihopmengjing av dei two skriftmåli, men vil i same andedrag ta-ka upp att tråden frå 60-talet og fablar um ein ny samlenormal. Korleis ein slik samlenormal skal verta til utan på måltekno-kratisk vis, er ei gåta som bladet naturleg nok ikkje freistar å løysa. Ja, ja. Me fær berre venta og sjå kor det gjeng med det gamle luftslokket denne gongen.

Me ser elles at formannen i Landslaget hev vorte nekta å koma til ordes i språkrådsprentet «Språknytt». I dette prentet, offentleg utkosta, vilde dei ikkje ha ordskifte um vedtak i Rådet som folk var usamde i. Me kjenner godt til slik avart av ytringsfridomen; i Aust-Europa hev dei nyleg kasta liknande einsretting på dør. Men slikt rekk ikkje fram til Språkrådet, nei. Ein

Stortings-proposisjonen er like lett-gjord. Riksstyret gjer ingen álvorleg freistnad på å greida ut problemi og klårleggja målstoda på beste måte. Det ruskar ihop likt og ulikt og talar i røyndi ikkje um anna enn målpolitikken gjennom åri. Tingmennene skal visseleg gjevast den trui at dei her stend framfyre spursmålet um framstegsvilje eller bakstræv.

Det einaste Stortinget skulde gjera, var å senda tilrådingi attende åt riksstyret og beda um eit nytt og velbudd framlegg etter at sakkunnige hev gjort det fyrearbeidet som trengst.

Då Ivar Aasen etterviste einskapen i

skulde tru at jamvel der måtte det finnast einkvan som skynar at skal det gjevast grunnlag for ordskifte, må det gjelda ting som folk er usamde um. Statsautorisera sanning hev aldri vore av det gode, men det er tydeleg at «Språknytt» framleis held i hevd ei ser-utgåva av demokratisk sentralisme.

Formannen i Landslaget hev «egentlig generelt stor respekt for det arbeidet Språkrådet gjør», seger han, og det var i våre øyro stridt sagt. Men kva var det so formannen skreiv som språkrådspotentatane nekta å prenta? Jau, han skreiv ikkje anna i det vesle skjemtefulle innlegget sitt enn at språkrådsnemningi FD kom for seint til å kunne avløysa PC - for den gogni på norsk hev vorte kalla personleg datamaskin og som på engelsk heiter personleg computer. Dette vart for hard kost! For vår prat vil me segja at me mislikar alle desse endelause avstyttingane, som er utslag av ándeleg latskap og gjer målet uskynleg for mange; skriv ordi heilt ut, då skynar alle meinings.

I nappetaket millom språkrådspavar og samnorskformann lyt me soleis til eit avbrigde segja oss samde med sist-nemnde. Han håvar unekteleg inn tillegspoeng når han dessutan minner Språkrådet um at det i norsk målbruk lenge hev heitt WC - av water closet - trass i at det etter språkrådslogikken burde heite VD - vassdass. Ja, samde og samde, fru Blom. Me er samde i at han burde få kome til ordes.

Formannen fortel at han i grunnen sende innlegget til «Språknytt» for å finna ut um der fanst likt til sjølvironi i kompaniet. Jammen kann du spyrja! Dei stadfeste for allverdi at sjølvironi var ukjent i dette selskapet, og for oss kom ikkje denne klårgjeringi serleg uventa.

dei norske målføri og gav deim ein sams skriftnormal, skapte han i røyndi ei ny tid for heile folket. Men aldri hev det tedd seg klårare enn i dag: Dei stendige brigde i nynorsken veikjer bandi millom målføri og trugar med å riva ned att Aasen-verket.

Fær den nynorske normalen ikkje fred, og slepp han ikkje fleire inngrep, kjem formverket og den indre samanheng til å rakna. Då fell nynorsken etter kvart attende i ulike bygdémål og alt ligg ópe for norsk-dansken.

Som sagt, i Språkleg Samling vert gamle floskar som nye, og dei manar jamvel fram floskelen um «konservativ nynorsk og andre folkemålsfjerne variantar». Men ingen teikn til nytenkjing eller umtenkjing, ikkje å nemna ettertanke um kva den tilsikta målblandingspolitikken hev ført til, og kvifor og korleis, og kva han må føra til for norsk mål um politikken mot alt folkevit skulde reisa hovudet att. Men sidan me her vil tyda alt til det beste, legg me til: so lenge Landslaget held seg til uppnorskning av det nyuppdanska bokmålet, driv laget eit historisk rettkome arbeid.

Norsk bondemotstand 1300-1700

I Heimen nr. 2-1990 skriv Steinar Imsen um motstanden til dei norske bøndene mot dei kongelege makthavarane i tidi 1300-1700. Imsen søker etter den latente motstanden, dvs. motstand innebygd i systemet. Halvdan Koht er den sogegranskaren som mest hev tala um vedvarande klassekamp i tidbolken - strid røtt i motstandar millom yverklasses og underklassen. Koht hadde dessutan vake auga for nasjonale motsetnader.

Imsen peikar på den etter måten trygge og sterke stoda til bøndene i Noreg og Norderlandi, kanskje frårekna Danmark, jamført med bøndene i Mid-Europa. Bondemotstanden var jamnast lokal, gjerne vend mot serskilde kongelege leigetenerar, eller utløyst av serhendingar. Til døme på reisingar med meir ålmenne siktemål møter me Amund Sigurdsson Bolt i Borgarsysla i 1430-åri, der var ein viss nasjonal bak-

Til side 16

Norsk språknemnd frå sigerviss . . . Frå side 8

tar for tilrådinga. Og ikkje berre eg, - eg veit at i alle dei parti som held på fleirtalstilrådinga, er me mange som ser det på den måten eg no har gjort greide for. Dei røystar som dei gjer, i tilitt til at det ikkje vert nok utglidning av det slaget som eg her har nemnt.»

På slutten av debatten sa Einar Stavang (a) ifrå ség ordet med denne grunngjeving: «Etter det som har vore sagt til no, segjer eg ifrå meg ordet.»

Kjell Bondevik slo fast at «norsk Folkesprog» etter Aasen sin definisjon var grunndrag i systemet i det norske målføreriket; det er desse grunndragi skriftmålet må bygga på, elles vert det sundbrote innanfrå; ein må halda seg til dei formene som fell inn i eit system med samanheng, konsekvens og nasjonale sermerke; det skal vera ei viss høgtid yver eit skriftmål, ein må verna den nedervde skrifttradisjonen og ikkje sleppa inn utvatna og nedslitne former. Talaren bad um at dei som hev størst kunniskap um målet vert tekne med på råd og nemndi samansett på ein slik måte at ho fær autoritet og arbeidsro.

Förmuleringane i innlegget åt Bondevik, seinare kyrkje- og undervisningsminister, var ord um anna jamt identiske med teksten i skriftene av Sørbo.

Eine målmann etter hin gjekk på talarstolen og trøysta seg med at språknemndi skulde arbeida vitskapleg og avgjera alle spørsmål etter samvitfull gransking. Røiseland hadde eit merkeleg serstandpunkt: «Når det gjeld å få eit skriftspråk, då er ikkje vitskapen nok. . . Vi må gjera visse praktiske tiltak. . . Jamvel Aasen. . . var i til om linene ei tid. Det var òg ei praktisk avgjerd for han.»

Like underleg argumentera Lothe. Etter hans mening var det usakleg å debattera det som hadde vore sagt i det offentlege ordskifte um framleggat å plan-nemndi og proposisjonen frå riksstyret. Desse dokumenti ligg ikkje fyre i dag, sa han, det er tilrådingi frå kyrkje- og skulenemndi som skal vera emne for debatten.

Lagtingspresidenten leste gøyoma at tingmennene nyst hadde fenge tilrådingi i hendene og snaudt nok havt stunder til å studera teksten. Utanfor Løvebakken rokk mest ingen å gjera seg kjend med tilrådingi, og endå mindre kommentera henne, på dei two dagane millom prenting og avgjerd. Like eins såg Lothe burt ifrå det principielle ved fyrearbeidet, dvs. komiteutgreiding og proposisjon: At desse seinare vert eit obligatorisk tolkingsgrunnlag saman med tilrådingi frå kyrkjenemndi og debatten i tinget.

Mange tingmenn tok sterke og gode atterhald

for røystingi si, men dette vart knapt ansa då språknemndi kom i arbeid. Resultatet var ei systematisk avnorsking etter fleirtalsvedtak utan vitskapleg gransking. Dette var grunnen til at dei to fremste målsmenn for nynorsk, professorane Sigurd Kolsrud og Per Thorson, gjekk ut or språknemndi.

Me kjenner alle den ynkelege lagnaden å Norsk Språknemnd: Ho miste etter kvart all fagleg og moralsk vyrnad og gjekk til sist i full uppløysing.

Riksmaktene lærde vel litegrand av dette mistaket, men det vart ein tolleg kostesam lærdom.

Det nye Norsk Språkråd vart i ymist bygt opp på ein annan måte, det er bytt i two deildar, teaterkunsti hev kome med og landsmålsakademiet Norsk Måldyrkingslag fekk ein målmann.

Målstoda hadde visseleg sett onnorleis ut i dag, um riksstyret i 1951 hadde slakka litegrand på si sjølvgode maktglede og heller lydd på dei råd og åtvaringar som det fekk i tide - m.a. i «Målakademi eller avnorskingsnemnd?», som Vestmannen prentar upp att.

God og rimelig mat
får du på
Kaffistova til Ervingen
Torgegaarden, Strandkaien 2, 5000 Bergen

BUNADSØLV — POKALER — PREMIER
Vi har gaver
for alle anledninger
magnus aase ^s
gullsmed
Strandkaien 6 — Telefon *32 01 60

Norsk bondemotstand 1300-1700

Frå side 12

grunn, og huncheren - eller klubbeheren - i Setesdal i 1440-åri som vilde slå i hel «alle fogter og lensmenn og siden reise menig mann ok gaa all verden over». Utetter 1400-talet vart dei kongelege umbodsmennene utlendingar, og motstand kunde ha nasjonal rot. I tidi kring truboti (reformasjonen) stod luter av landet i kok, serleg Vestlandet.

Synsmåtane til bøndene studde seg til eldre «lov og sedvane», og millom årsakene til den måtehaldne bondemotstanden finn Imsen den heller sterke bondemakti med råderett yver eigi jord. Noko røynleg adelsvelde fanst ikkje. Fråstandane i landet er dessutan store, og folk såg jamnast lite til makhavarane. Serleg vekt vart lagt på sjølve styringsskipnaden som var røtt i det gamalnorske kongedømet, med bonde-medverknad i tingskipnad, rettargang, forsvarsstell og skilsdomssaker. Det finst elles ulike meininger um Sverreætti, og Imsen er sers varsam med konklusjonane.

Din lokale storbank

FOKUS Bank